

Hem Kitap Hem Film: “Otomatik Portakal”

Bülent Kılıç

“Geçmiş geçmişte kaldı. Eskiden yaptıklarımın cezasını çektim. Ben tedavi oldum”

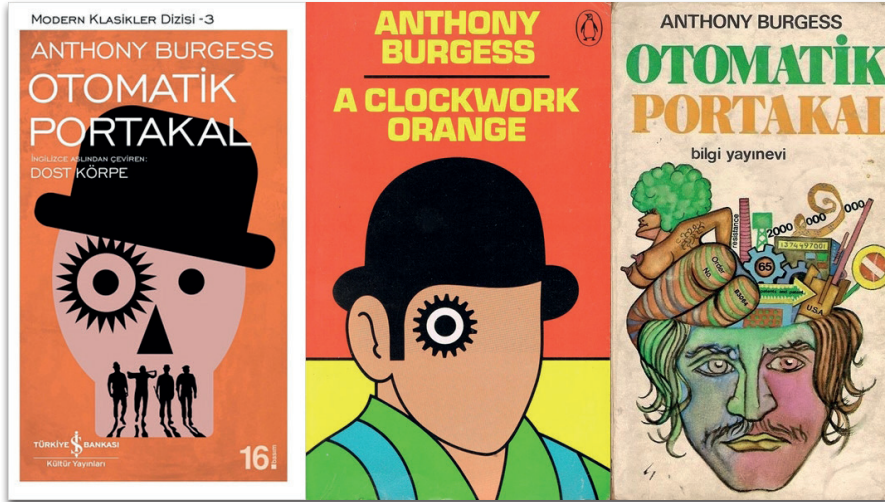
Anthony Burgess’in kült romanı “*Otomatik Portakal*” (*Clockwork Orange*) ismini İngilizcedeki paradoksal durumları anlatan argo bir deyimden almaktadır: “*Uqueer as clockwork orange*” yani “saat gibi tuhaf (düzenli, dakik) ama turuncu kadar renkli”. İngilizcedeki “orange” sözcüğü her ne kadar turuncu renk ve portakal meyvesi anlamlarına gelse de Burgess bu sözcüğün kökeninin “orangutan” sözcüğüne kök olan “orang” (Malezya dilinde “canlı”) sözcüğünden geldiğini ve bu nedenle kitabında aslında canlı renklere sahip bir kişilik anlamında kullandığını belirtiyor. Dolayısıyla Türkçeye otomatik portakal olarak çevrilen eser aslında “tuhaf canlı” anlamına geliyor. Yani saat veya portakalla doğrudan bir ilgisi yok.

Roman bir anti kahraman filmi. Suçlu ve oldukça

acımasız bir gencin, üzerinde uygulanan bir deney sonrasında, bu acımasız suçlunun düzene uyan otomatik bir canlıya dönüştürülmesi ve aslında bu nedenle de kurulu düzenin kurbanı olmasını anlatıyor. Roman kahramanımız Alex (Malcolm Mc Dowell) 15 yaşında genç bir İngiliz çocuktur. Üç arkadaşıyla birlikte kurduğu çetesiyle birlikte hırsızlık, tecavüz, cinayet dahil her türlü suçu rahatlıkla işlemektedir. Bu durum Alex’in polis tarafından yakalanmasına kadar sürer. Yakalandıktan sonra iki yıl kaldığı Devlet Kriminal Tipler İslahevinde suçlular üzerinde uygulanması planlanan bir deneye katılmaya gönüllü olur. Deney bir anlamda Pavlov’un şartlı refleks deneylerine benzer bir tekniktir. “*Ludovico tekniği*” olarak bilinen bir psikolojik telkin yöntemiyle deneye hergün

zorla sürekli gösterilen şiddet filmleri ile suçlu bir müddet sonra bu suçlardan öğrenmeye başlar ve artık hiç bir suç işleyemez hale getirilir. Bunun üzerine serbest bırakılan Alex için bundan sonrası tam bir kabus dönüşür ve sonunda intihara teşebbüs eder ancak sağ kalır.

Anthony Burgess bu eserinde ciddi bir düzen eleştirisi yapmaktadır. Bu eleştirinin başında politikacılar gelmektedir. İslahedindeki programın baş destekçisi İç İşleri Bakanı ve hükümettir. *“Bizim tek amacımız yüksek suç oranlarını azaltmak ve tıka basa hapisanelerimizi rahatlatmaktır”* diyen ve ıslah programındaki deneyi ve Alex’in geldiği durumu öven İç İşleri Bakanı bize de ülkemizdeki “uyuşturucu satıcısı yakalarsanız elini ayağını kırın” diyen bazı iç işleri bakanlarını hatırlatıyor. Ancak İç İşleri Bakanına karşılık muhalif parti ise bir sonraki seçimi

kazanmak için Alex'i bir koz olarak kullanmak ister. Ona ulaşıp: *“Şimdiki kötü ve fesat hükümetin bir sonraki seçimlerde seçilmemesini garantileyecek çok güçlü bir silah olabilirsin, bu şeytani önerilerin canlı tanığısın, halk bunları bilmeli, bize destek ver”* önerisini getirirler. Böylece hangi taraftan olursa olsun politikacıların önceliğinin seçim kazanmak olduğunu görüyoruz.

İkinci eleştiri doktorlara gelmektedir. Bir insan üzerinde yapılan bu deneyin etik boyutunu ihmal eden doktorlar katı, duygusuz ve düzenin emrinde bir gruptur. Deneyin başındaki Dr. Brodsky artık ilaç istemeyen Alex'e *“Bu*

Ludovico maddesini sistemine çok çeşitli yollarla sokabiliriz. Örneğin oral olarak. Ama subkutan yolla verilmesi en iyisi. Lütfen zorluk çıkartma. Direnmenin anlamı yok. Biz'i yenemezsin. Henüz iyileşmedin. Hala yapacak çok iş var. Ancak vücudun, artık bizden yardım almadan, ilaç almadan, şiddete bemen ve yoğun bir şekilde, yılan görmüş gibi tepki verirse, ancak o zaman ...” der.

Üçüncü eleştirilen grup polisler ve gardiyanlardır. Polisler de en az suçlular kadar şiddet uygulamaktadır. Özellikle yakalanan suçlular sürekli dövülmektedir. Polis, yakalandığı zaman “Avukatım buraya gelmeden tek kelime etmem, kanunları bilirim” diyen Alex’e şöyle der: “Şuna kanunları bizim de bildiğimizi ama kanunları bilmenin her zaman yetmediğini göstermekle işe başlayalım”, ardından hepsi birden Alexi döverler. Göz altındaki kişiye gösterilen şiddetin gerekçesi ise komiser tarafından şöyle ifade edilir: “Şiddet şiddeti doğurur, tutuklanırken polise direndi”. Gardiyanlar da hapishanede otoriter ve faşist davranışlar sergilemekte, suçluları sürekli ezmektedir. Gardiyanların davranışları özellikle filmde kitaptan çok daha iyi yansıtılmaktadır.

Sistemin bir başka savunucusu da İslahevindeki papazdır. Din adamı asında sistemle inançları arasında kalmıştır. Alex’e islahevinde yaptığı konuşmada şöyle der: “Bu işin benimle hiç ilgisi olmadığını anlamamı istiyorum evlat. Elimde olsa itiraz ederdim, ama elimde değil. Kariyerim söz konusu, devletteki bazı güçlü öğelere karşı sesimin yetmeyişi söz konusu”. Ancak yazar bu noktada papazın ağzından bazı etik konuları ve Tanrı’yla ilgili düşüncelerini de dile getirir: “Tanrı ne ister? Tanrı iyilik mi ister yoksa iyi olma

seçeneğini mi? Bunlar derin ve zor sorular. ... Yine de bir bakıma, etik bir seçim yapma yetini kaybetmeyi seçmekle aslında bir bakıma iyiliği seçmiş oluyorsun. ... Belki de berşey yolunda gider, kim bilir? Tanrı'nın yöntemi gizemlidir”.

Nitekim papaz, deneyin bittiği son aşamada (Alex tüm tahriklere ve aşağılamalara karşın hiç bir şekilde şiddete ve cinsel saldırıya başvurmaz) doktorlara şunu söyler ve çok ilginç bir yanıt alır: *“Aslında seçme şansız yok, değil mi? Kendisini öyle iğrenç bir şekilde küçük düşürmesine yol açan şey, kendi çıkarlarını düşünmesi, fiziksel acıdan korkması. Hiç samimi olmadığı çok barizdi. Evet artık bir kabahat işlemiyor. Ama ahlaki seçimler yapabilecek bir varlık olmaktan çıktı”.* “Bunlar ayrıntı” dedi Dr. Brodsky gülümseyerek, *“bizler yüksek etikle ilgilenmiyoruz”.*

Burgess belki de amatör bir besteci olması nedeniyle romanda Ludwig Van Beethoven'ın 9. Senfonisine özel bir yer veriyor. Romanın kahramanı Alex tüm kötülüğüne rağmen Beethoven'ın 9. Senfonisine hayrandır ve sürekli olarak onu dinlemektedir. Hatta ağına düşürdüğü iki genç kıza şöyle der: *“Benimle gelin, gelin de müzik nasıl dinlenir görün. Meleklerin borazanlarını ve şeytanın trombonlarını işitin. Sizi davet ediyorum... Sonra o güzelim Dokuzuncuyu kabından çıkardım, böylece Ludwig Van da cıvıldağ kaldı ve pikabın iğnesini, muhteşem olan son bölümün üstüne koyup tıslattım. İşte oradaydı, baslar yatağımın altından orkestranın geri kalanına doğru yükseliyordu ve bazıları anlatan o tatlı müthiş ezgi, cennetin görkemli bir ışıltısı gibiydi...”*

Filmde yönetmen buna ek olarak “Singing in the rain” şarkısını da ön planda kullanmış. Ancak Beethoven hayranı Alex, psikolojik telkin seanslarında kullanılan şiddet filmlerinde arka planda yer alan Beethoven müziklerinden de tiksinemeye başlıyor. Bu durum Alex'i çok rahatsız ediyor: *“Şerefsiz piçler, ölçsüz şiddete ve bütün o bok püsüre aldırmyorum, onlara katlanabilirim. Ama o müziği kullanmanız haksızlık. Muhteşem Ludwig Van'ı dinleyince bastalanmam haksızlık ... Sizi asla bağışlamayacağım ...”*

Yönetmenliğini Stanley Kubrick'in yaptığı film performansı ile yer yer romanın üstüne çıkıyor. Tam bir yönetmen filmi olarak çekilen film 2 saat 11 dakika uzunlukta. Filme muhteşem bir yorum katan Kubrick, kullandığı çok renkli giysiler, objeler ve ortamın canlı dekorasyonu ile "orange" sözcüğünün tam olarak hakkını veriyor. Özellikle çetenin düzenli gittiği barın dekorasyonu, romanın havasını tam anlamıyla yansıtıyor. Ancak filmde cinsellik ve şiddet çok ön planda. Bu anlamda gerek yazar gerekse yönetmen yer yer Freud'a göndermeler yapıyorlar. Alex'in rüyaları, kullandığı dil tamamen cinsellik ve şiddet ağırlıklı. Bu nedenle gerek roman gerekse filmin bu iki tema nedeniyle feministlerce eleştirildiğini belirtmek lazım. Şiddet

ve cinsellik romandaki deneyin doktoru tarafından şöyle yorumlanıyor. Dr. Brodsky dedi ki: *".. En hoş ve harika eylemler biraz şiddet içerir ... örneğin sevişme eylemi, örneğin müzik..."*.

Film ile kitap birebir aynı değil. Örneğin Alex'in filmde daha yetişkin (yirmili yaşlar) bir görünümde olması, evde beslediği bir yılanı olması, bazı şiddet sahnelerinin farklı mekanlarda geçmesi, intihar sahnesi vb. Ancak Kubrick eseri o kadar güzel yorumlamış ki bu farklılıklar hiç bir olumsuzluk yaratmıyor. Kubrick filmi adeta romanın üzerine daha iyisini koyarak çekmiş durumda. Özellikle filmdeki iç işleri bakanı, ıslahevi gardiyanları ve yazar karakteri çok başarılı. Bu arada Anthony Burgess'in romanda kendisine ve kitabı "Clockwork Orange"a da "cameo" uygulamasıyla (yazar veya yönetmenin kendisini eserde göstermesi) yer verdiğini

görüyoruz. Alex'in darp ettiği ve karısına tecavüz ettiği evdeki yazarın masasındaki henüz bitmemiş olan kitabının ismi "*Clockwork Orange*". Alexander adındaki bu yazar aynı zamanda hükümete muhalif bir yazar ve Alex'i affetmemekle birlikte "*modern çağın bir kurbanı*" olarak tanımlıyor: "*Zavallı, zavallı çocuk, ne çileler çekmişsindir. Modern çağın bir kurbanısın, tıpkı eşim gibi...*".

Anthony Burgess (1917-1993)

Romanda sağlık antropolojisi açısından en ilginç yerler ise "hastalık", "sağlık" ve "iyileşme" kavramlarının kullanılma yerleri. Alex için normal bir duygu olan şiddet ve cinsellik, tedavi sırasında kullanılan psikolojik tekniklerle Alex'de artık bulantı, kusma ve kendini iyi hissetmemeye yol açıyor. Alex'le doktoru arasında şu konuşma geçiyor. Alex: "*Anlamıyorum dedim, basta hissettirmek için bana bir şeyler yapıyor olmalısınız*". Dr: "*Bugün öğleden sonra kendini basta hissettin, çünkü iyileşiyorsun*". Görüldüğü gibi doktorla hastanın iyileşme sürecine bakışı ve algıları tamamen birbirinden farklı olabiliyor. Bu paradoksal durum yazar tarafından iyilik-kötülük kavramları üzerinden de ele alınıyor. Örneğin Dr. Brodsky'nin ağzından bu durum şöyle açıklanıyor: "*Gördüğümüz gibi denegimiz paradoksal bir şekilde kötülüğe zorlanırken, iyiliğe zorlanıyor. Şiddet uygulama niyetine, yoğun fiziksel rahatsızlık hisleri eşlik ediyor. Denek bunları savuşturabilmek için tamamen zıt bir tavır benimsemek zorunda kalıyor*".

Son olarak Burgess'in romanda değişik bir dil olan sokak argosu İngilizcesini değiştirerek roman kahramanına özgü bir argo dil yarattığını söyleyelim ancak bu durum doğal olarak Türkçe çeviri kitaplarda tam olarak anlaşılabilir. Etik, psikoloji, sağlık antropolojisi, politika, iletişim, edebiyat, müzik ve sinemadan hoşlanan herkese önce romanı okumalarını, sonra filmi izlemelerini öneriyorum.